

**O POVIJESTI NASTANKA ZEMLJOVIDA
HRVATSKO-SLAVONSKIH I UGARSKIH
KRAJIŠKIH UTVRDA NICOLA ANGIELINIJA**
***ON THE HISTORY OF MAPS OF CROATIAN-SLAVONIAN
AND HUNGARIAN MILITARY BORDER FORTIFICATIONS
MADE BY NICCOLO ANGIELINI***

Géza Pálffy

Mađarska akademija znanosti

Povijesni institut

Budimpešta

Primljeno: 25. 2. 2004.

Prihvaćeno: 10. 5. 2004.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC 912.42 (497.5) "15"

Pregledni rad

Reviews

SAŽETAK

U radu se prikazuju nastanak i važnost karte talijanskoga vojnog arhitekta Nicola Angielinija (Nicolaus Angielus) iz druge polovice 16. stoljeća za krajiške utvrde na mađarskom i hrvatskom prostoru. Riječ je uglavnom o četiri karte: 1. Croatia et Sclavonia, 2. Ditio inter Mvram et Dunvbivm, 3. Montanae civitates, te 4. Superior Vngaria. Autor analizira sadržaj tih karata, a pogotovo način i sadržaj prikazivanja tadašnjih krajiških utvrda. Ova analiza baca novo svjetlo na razdoblje obrane od Turaka tijekom 16. stoljeća na tadašnjoj granici prema Osmanskom Carstvu.

Ključne riječi: zemljovid, krajiška utvrda, turska granica, Osmansko Carstvo, Mađarska, Hrvatska

Key words: map, border fortifications, Ottoman border, Ottoman Empire, Hungary Croatia

Kako hrvatska, tako i mađarska povijest kartografije i historiografija često koriste poznate zemljovide i tlocrte utvrda talijanskoga vojnog arhitekta Nicola Angielinija (latinski Nicolaus Angielus) (nakon veljače 1577.†).¹ Talijanski je majstor - osim zemljopisne karte o cijelom ugarskom prostoru - složio četiri detaljne, premda ne i datirane mape o sustavu protuosmanskih

¹ Posljednji podatak koji je o Angieliniju pronađen, govori o 11. veljače 1577.: György Domokos, Adatok a komáromi vár 16. századi építéstörténetéhez [Dodatak podacima povijesti gradnje utvrde u Komoranu u 16. stoljeću], *Limes (Komárom-Esztergom Megyei Tudományos Szemle)* [*Limes (Znanstveni zbornik Komoransko-ostrogonske županije)*] 9, Tatabánya 1997., broj 4, str. 90, 52. bilj.

obrambenih granica, kojim su sredinom 16. stoljeća štíćene Ugarska i Hrvatska². To su tzv. zemljovidi krajiških utvrda (Grenzfestungskarte)³ putem kojih se golema obrambena crta,⁴ što se proteže od Jadranskoga mora do erdeljske granice, prikazuje u četiri dijela. Krećući s jugozapada prema sjeveru:

- prva karta (s natpisom "CROATIA & SCLAVONIA") prikazuje Hrvatsku i Slavonsku (Vendsku) krajišku glavnu kapetaniju (krajinu),
- druga (s naslovom "DITIO INTER MVRAM ET DANVBIVM") prikazuje Kaniški i Đurski generalat na prostoru između Mure i Dunava
- karta naslovljena "MONTANAE CIVITATES" opisuje niz utvrda što se protežu uz rudarske gradove (Bergstädte) duž rijeke Garam, tzv. utvrde Rudničke krajine (njem. Bergstädtische Grenze, lat. confinia antemontana)
- četvrta se odnosi na Gornjeugarski ili Košički generalat (*Superior Vngaria*).⁵

Angielini je, osim svega toga, izradio i posebnu kartu o velikom dunavskom otoku što se proteže od Požuna do Komorana, o dunavskom međurječju,⁶ pri čemu se djelotvorno uključuje u sastavljanje tlocrta više desetaka hrvatskih i ugarskih krajiških utvrda.

Angielinijevi zemljovidi odmah su imali ozbiljan značaj jer su, oslanjajući se na originalna lokalna mjerenja u rukopisnome obliku, znači tajno, dostavljali bečkom Dvorskom ratnom vijeću (Wiener Hofkriegsrat) najvažnije geografske i geopolitičke značajke protuosmanske obrane hrvatsko-ugarske granice. Njihov značaj učvršćuje činjenica što su usred procesa formiranja sustava krajiških utvrda sagrađenih do 1570-ih godina, te prema našim saznanjima prvi put, za

² "VNGARIAE LOCA PRECIPVA DESCRIPTA PER NICOLAVM ANGIELVM ITALVM" Hans Brichzin, Eine Ungarnkarte von Nicolaus Angielus, sowie Grund- und Aufrisse ungarischer Festungen aus dem Jahr 1566 im Sächsischen Hauptstaatsarchiv zu Dresden, Teil I., *Cartographica Hungarica* 2, Budapest 1992, str. 39 - 43., Teil II, Isto 4, Budapest 1994, str. 12 - 18., Teil III, Isto 5, Budapest 1996, str. 8 - 11 (dalje: Brichzin, Eine Ungarnkarte); Tibor Szathmáry, Nicolaus Angielus Magyarország térképe [Zemljovid Ugarske Nicolausa Angielusa], Isto 3, Budapest 1993 (dalje: Szathmáry, 1993.), str. 2 - 13.

³ Géza Pálffy, *Európa védelmében. Haditérképészet a Habsburg Birodalom magyarországi határvidékén a 16 - 17. században [U obrani Europe. Vojna kartografija u ugarskoj krajini Habsburškog Carstva 16. i 17. stoljeća]*, Második, javított és bővített kiadás [Drugo izmijenjeno i prošireno izdanje], Pápa, 2000. (dalje: Pálffy, 2000.), str. 29 - 92. passim.

⁴ Glede njezina organiziranja, novije vidi: Géza Pálffy, The Origins and Development of the Border Defence System Against the Ottoman Empire in Hungary (Up to the Early Eighteenth Century), u: Géza Dávid/Pál Fodor (ur.) *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe: The Military Confines in the Era of the Ottoman Conquest, The Ottoman Empire and its Heritage, Politics, Society and Economy*, vol. 20, Leiden/Boston/Köln, 2000, str. 3 - 69.

⁵ Dimenzije sačuvanih primjeraka spomenuta četiri zemljovida u Karlsruheu (*Badisches Generallandesarchiv, Hausfideikommiss Bd. XV.*) su sljedeće: 1.) 53 x 74,5 cm, M = 1: 600.000, smjer: sjever, 2.) 50 x 76 cm, M = 1: 200.000, smjer: istok, 3.) 78 x 50 cm, M = 1: 200.000, smjer: sjeverozapadni, 4.) 55 x 82,5 cm, M = 1: 500.000, smjer: sjever. Vidi još *Inventar der handgezeichneten Karten und Pläne zur europäischen Kriegsgeschichte des 16. - 19. Jahrhunderts im Generallandesarchiv Karlsruhe*, Bearbeitet von Alfons Schäfer unter Mitwirkung von Helmut Weber, Veröffentlichungen der Staatlichen Archivverwaltung Baden-Württemberg, Bd. 25., Stuttgart, 1971. (dalje: *Inventar der handgezeichneten Karten*), Nr. 1108-1113., str. 208.; Lajos Glaser, *A karlsruhei gyűjtemények magyar vonatkozású térképanyaga [Kartografska građa vezana za Mađarsku u zbirkama iz Karlsruhea]*, Budapest, 1933., Nr. 272 - 276., str. 53 - 54.; György Kisari Balla, *Kriegskarten und Pläne aus der Türkenzeit in den Karlsruher Sammlungen*, Budapest, 2000. (dalje: Kisari, 2000.), Nr. 264 - 272., str. 523 - 532.; Louis Krompotic, *Relationen über Fortifikation der Südgrenze des Habsburgerreiches von 16. bis 18. Jahrhundert*, Hannover, 1997. (dalje: Krompotic, 1997.), str. 202 - 205.; Ignacij Voje, Utvrđivanje slovenačkih gradova za odbranu pred turskim provalama, u: Vasa Čubrilović (ur.), *Vojne krajine u jugoslovenskim zemljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699.*, Naučni skupovi Srpske akademije znanosti i umjetnosti, Knj. XLVIII., Odeljenje istorijskih nauka Knj. 12., Beograd, 1989., str. 265 - 266.; Ignacij Voje, Zbirka planova krajiških utvrda iz Karlsruhea, u: Dragutin Pavličević (ur.), *Vojna krajina. Povijesni pregled - historiografija - rasprave*, Zagreb, 1984. (dalje: Voje, 1984.), str. 269.

⁶ *Inventar der handgezeichneten Karten*, Nr. 1110., str. 208.; Kisari, 2000., Nr. 266., str. 525.

bečko vojno rukovodstvo poslužili velikom količinom temeljnih i većim dijelom potpuno novih informacija. Nisu slučajno prepisivani u više primjeraka, jednim dijelom još tada, a dijelom kasnije, i tako sačuvani u glasovitim zbirka planova u Karlsruheu, Drezdenu, Beču i Stuttgartu.⁷

Unatoč svemu tome, danas su saznanja o okolnostima pripremanja zemljovida i tlocrta utvrda još prilično oskudna. Hrvatska i mađarska stručna literatura nikada ih nije točno datirala te se njihov nastanak obično vezivao za sredinu ili drugu trećinu 16. stoljeća ili pak oko 1556. godine i nakon nje. Međutim, 1992. godine Hans Brichzin, vodeći istraživanja među primjercima Sächsisches Hauptstaatsarchiva u Drezdenu - oslanjajući se na jedan sačuvani dokument - savršeno uvjerljivo dokazuje da su spomenuti Angielinijev zemljovid Ugarske na jednom listu i tlocrti utvrda nastali sigurno prije 17. kolovoza 1566. godine.⁸ Taj terminus ante quem, zahvaljujući prije svega istraživačkoj sreći u bečkom Kriegsarchivu, u bitnoj je mjeri moguće utočiti.

Štajerski su staleži 8. ožujka 1564. godine za bojenje jednog zemljovida na kojemu se prikazuje sustav utvrda hrvatskih i slavonskih glavnih kapetanija („mappa der jeczigen Crabetischen und Windischen gränitzen“), kao i tlocrta utvrda dviju krajina („die abriß der gränitzenflecken“), maleru (Maler,) tj. iluminatoru odobrili 24 talira.⁹ Vrsni štajerski povjesničar Johann Loserth, koji je taj podatak objelodanio još 1929. godine, izražava žaljenje što zemljovid nije sačuvan za buduća pokoljenja, a mi sami, poznavajući novije podatke, jednosmisleno smatramo da se taj zaključak odnosi na poznati hrvatsko-slavonski zemljovid i tlocrt utvrda vojnog arhitekta Nicola Angielinija.

Kralj Ferdinand I., naime, još je 4. kolovoza 1563. godine svojim dekretom iz Beča povjerio kranjskom Landeshauptmannu Jakobu von Lambergu, kao i također kranjskom Erasmusu Mageru von Fuchsstadtu, kasnije szatmárskom glavnom kapetanu (1565. - 1568.), te Franzu von Poppendorfu, kasnije glavnom povjereniku za utvrđivanje sustava protutorskih krajiških utvrda (Oberstbaukommissar, prije 1569., a nakon 1572.) i prvom predsjedniku Ratnog vijeća Unutarnje Austrije (Innerösterreichischer Hofkriegsrat) u Grazu (osnovanog 1578.),¹⁰ obilazak hrvatsko-slavonskih krajiških utvrda kako bi razmotrili njihovo stanje te podnijeli izvješće o potrebama

⁷ Uz podatke citirane u bilješci 4: za Drezden (*Sächsisches Hauptstaatsarchiv*, Drezden; Sch. XXVI. F. 96., Nr. 6. i Nr. 11.): Brichzin, Eine Ungarnkarte, Teil II, str. 13.; za Beč (*Österreichische Nationalbibliothek*, Wien; Handschriftensammlung Cod. 8607. i Cod. 8609.): Andor Borbély, Adatok a magyar várak és városok ábrázolásához a XVI-XVII. századból [Podaci o prikazu ugarskih utvrda i gradova iz XVI. i XVII. stoljeća], *Hadtörténelmi Közlemények [Vojnopovijesni bulletin]* 33, Budapest 1932., str. 175 i 178; *Österreich und die Osmanen. Gemeinsame Ausstellung der Österreichischen Nationalbibliothek und des Österreichischen Staatsarchivs. Prunksaal der Österreichischen Nationalbibliothek. Katalog*. Wien, 1983., Nr. 139., str. 94 - 95.; Stuttgart (Württembergische Landesbibliothek, Karten und Graphische Sammlungen, Sammelband 35.): György Kisari Balla, *Hundert Festungspläne in Württemberg*, Budapest, 1998.

⁸ Brichzin, Eine Ungarnkarte, Teil I, str. 39 - 40.

⁹ "Dem Maller, so E. E. L. die mappa der jeczigen Crabetischen und Windischen gränitzen, auch die abriß der gränitzenflecken, waßmassen dieselben bevestiget werden sollen, verehrt, sein 24 taller zu ainem trinkgelt verwilligt." Johann Loserth, *Miszellen aus der Geschichte des 16. und 17. Jahrhunderts. Zur Kartographie der steirischen Grenze gegen die Türkei. Blätter für Heimatkunde* 7, Graz 1929., broj 1, str. 11.

¹⁰ Za Mager: Géza Pálffy, *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16. - 17. században [Okružni i krajiški glavni kapetani i zamjenici glavnih kapetana u Ugarskoj u 16. i 17. stoljeću]*, *Történelmi Szemle [Povijesna smotra]* 39, Budapest 1997., broj 2., str. 285, i Antonio Liepold, *Wider den Erbfeind christlichen Glaubens. Die Rolle des niederen Adels in den Türkenkriegen des 16. Jahrhunderts*, Europäische Hochschulschriften, Reihe 3.: Geschichte und ihre Hilfswissenschaften, Bd. 767., Frankfurt am Main/Berlin/Bern/New York/Paris/Wien, 1998., str. 269, 367; za Poppendorf: Viktor Thiel, *Die innerösterreichische Zentralverwaltung 1564. - 1749.*, Teil I., *Die Hof- und Zentralbehörden Innerösterreichs 1564. - 1625.*, *Archiv für österreichische Geschichte* 105, Wien 1916., str. 207.

njihova utvrđivanja, odnosno manjkavostima.¹¹ Vizitacije krajiškiim utvrdama (Grenzbereitung, Grenzbesichtigung, Grenzvisitation) slične ovima u to vrijeme nisu bile rijetkost¹², međutim u ovome slučaju, suvremeno rečeno, došlo je do gotovo topografskog načina mjerenja hrvatskih i slavonskih krajina i ispitivanja njihovih problema opskrbe.

Kraljevski povjerenici („Commissarien zu Bereuttung der Windischen unnd Crabatischen Granicz“, odnosno „revidendorum finium causa ablegati commissarii“) sa svojom su pratnjom krenuli na put prije 20. rujna 1563. godine, a mjerenja su dovršili krajem listopada.¹³ Vizitaciju su obavili oslanjajući se na popis krajiških utvrda (Grenzfestungssverzeichnis) koji je predočio hrvatsko-slavonski krajiški glavni kapetan Hans Lenković (1556. - 1567.) koji je tada bio u službi već četvrt stoljeća. Obavljena je smotra više od 40 utvrda u Hrvatskoj te više od 20 utvrda¹⁴ u Slavonskoj krajini, a potom je sastavljeno detaljno izvješće o iskustvima stečenima na terenu. O sadržaju i potrebnim mjerama od kraja 1563. do ljeta 1564. godine u Grazu su raspravljali štajerski staleži, a u Beču vođe Dvorskoga ratnog vijeća, dogovarajući se nadugačko i međusobno.¹⁵

U potpunosti možemo biti sigurni da je tijekom vizitacije utvrda, koja je trajala nekoliko tjedana, u sastavu povjerenstva do kraja bio nazočan i Angielini osobno. Dijelom o tome svjedoče sami sačuvani projekti utvrđivanja utvrda, a djelomice nam je konkretno poznato iz novijih istraživanja da je prije 7. siječnja 1565. godine Angielini kao arhitekt utvrda (Baumeister) bio u službi nadvojvode Karla (1540. - 1590.) koji je upravljao pokrajinama Unutarnje Austrije (Štajerskom, Koruškom, Kranjskom i Goricom), a isti je dan u njegovu korist nadvojvoda naredio isplatu 40 forinta.¹⁶ Nadvojvoda tijekom obilaska utvrda, što su značile obranu njegovih pokrajina, sigurno nije izbjegavao nazočnost jednog od svojih najboljih stručnjaka. Pače, pod upravljanjem navedenih povjerenika Angielini je zapravo izvršio lokalna mjerenja utvrđivanja krajiških utvrda, sastavljanje njihovih tlocrta, a kasnije i brižno dekorativno uobličjenje, kao i pripremanje zemljovida hrvatskih i slavonskih glavnih kapetanija.

Maestro Angielini je tijekom toga posla - pretpostavlja se, zajedno s nekoliko svojih pomoćnika - djelovao brižno, a istodobno i brzo. Naime, skice o utvrđivanju i zemljovid on sam, a zatim i iluminator koji ih je bojio, morao je dovršiti krajem veljače kako bi ovom potonjem 8.

¹¹ Österreichisches Staatsarchiv, Wien; Kriegsarchiv (dalje: ÖStA KA) Hofkriegsrätliches Kanzleiarchiv VII. 6. i *Die österreichische Militärgrenze 1535. - 1871. Urkunden, Akten, Karten, Pläne, Bilder, Gedächtnisausstellung anlässlich des 100. Jahrestages ihrer Auflösung. Verant. vom Österr. Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wien. Ende Sept. bis 17. Dez. Wien., 1971., Nr. 8., str. 32.* (Instruktion); ÖStA, KA, Sonderreihe des Wiener Hofkriegsrates, Bestellungen Nr. 124. (Bestellung)

¹² Brojni primjeri: Pálffy, 2000., str. passim.

¹³ 20. rujna 1563. Lamberg "zaigt an, wöllichen Tag er mit seinen Mitcomissarien zu Bereuttung der Windischen unnd Crabatischen Granicz außgezogen." ÖStA, KA, Protokolle des Wiener Hofkriegsrates (dalje HKR Prot.) Exp. Bd. 142. fol. 187., 05.11.1563: Isto fol. 190., kraj 11. 1563: Isto fol. 193.

¹⁴ Johann Loserth, *Innerösterreich und die militärischen Maßnahmen gegen die Türken im 16. Jahrhundert. Studien zur Geschichte der Landesdefension und der Reichshilfe*, Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark, Bd. XI., Heft 1., Graz, 1934., str. 63 - 64.

¹⁵ Isto, str. 63. i vidi još: Dekret Vojnog vijeća u Beču štajerskim staležima 1. svibnja 1564. o „Beratschlagung der Relation der Crabatischen und Windischen Graniczen Bereittung“: ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 143. fol. 52. i fol. 69. (20. 6. 1564.)

¹⁶ Katharina Podewils, *Kaiser Maximilian II. (1564. - 1576.) als Mäzen der bildenden Künste und der Goldschmiedekunst, Ungedr. Phil. Diss. Wien, 1992., str. 157: 692. bilj.*

ožujka štajerski staleži mogli dodijeliti prethodno spomenutu nagradu za obavljen posao.¹⁷ Sumirajući, dakle, može se zaključiti da je poznatu mapu hrvatsko-slavonskih krajiških utvrda, točnije jedan ili dva originalna primjerka koji su postali uzorci za kasniju izradu kopija, kao i poznate tlocrte krajiških utvrda, izradio talijanski arhitekt utvrda Nicolo Angielini, računajući od 20. rujna, na osnovi višetjednih mjerenja na lokalitetima protuosmanskih krajina, izvršenih između listopada 1563. i veljače 1564. godine.

Talijanski majstor, međutim, nije izrađivao zemljovide isključivo hrvatsko-slavonskih krajiških utvrda. Kao što smo spomenuli, on je bečkom vojnom rukovodstvu na još tri mape predočio zone granične obrane koje se protežu sjeverno od Drave pa sve do erdeljske granice. Naslovi mapa u kojima su zabilježene krajiške utvrde Zadunavlja, Rudničke krajine i Gornje Ugarske u sva tri slučaja smještene su među ukrašene korice - kartuse - te zahvaljujući tomu što je kod posljednje Angielini ovjekovječio i sebe („Superior Vngaria — Nicolo Angielini”),¹⁸ ne trebamo posumnjati niti u autora zemljovida. Prema datiranju Hansa Brichzina, ante quem datumom nastanka triju zemljovida, točnije originalnih osnovnih primjeraka, trebamo smatrati kolovoz 1566. godine.

Ispravnost ove tvrdnje možemo dokazati i na drugi način. Poznato nam je s bakroreza Georgiusa Hoefnagela, objavljenog krajem 16. stoljeća o gradskoj utvrdi Đura (Győr) (Festungsstadt)¹⁹ kao središta Đurske glavne kapetanije na prostoru između Balatona i Dunava, da ga je autor bakroreza prikazao koristeći tlocrt izrađen od talijanskoga majstora 1566. godine.²⁰ Usporedimo li Angielinijevu vedutu o Đuru²¹ s Hoefnagelovim bakrorezom, nije teško uvjeriti se da je bakrorezac radio po doista pouzdanom izvoru. Budući da je 7. svibnja 1564. godine, nakon mjerenja stanja hrvatsko-slavonskih krajiških utvrda, počela i vizitacija ugarskih utvrđenja, naime utvrda na prostoru između Dunava i Drave („Bereitung der Ungarischen Gräniczen”), krećući iz Đura sve do Sigeta (Szigetvára),²² nije pretjerivanje pretpostavljati da je tome Angielini

¹⁷ Držimo kako je zamislivo da je s Angielinijem već i sam slikar sudjelovao u vizitaciji hrvatsko-slavonskih krajiških utvrda. U vezi s jednim obilaskom utvrde na Rudničkom području 1583., obaviješteni smo da je jedan drugi važan vojni arhitekt u Ugarskoj u to vrijeme, Ottavio Baldigara (†1588.), želio u vizitaciju utvrda povesti i slikara („ein Maler zur Pergstetterischen Granizberaitung”). Tu je zamolbu Vojno vijeće u Beču podržalo jer je smatralo da bi bilo dobro kada bi slikar nacrtao okruženje krajiških utvrda (eventualno zemljovid) („der die Landschaft kunde abreissen”). György Domokos, *Ottavio Baldigara: Egy itáliai várfundáló mester Magyarországon [Ottavio Baldigara: Talijanski majstor, utemeljitelj utvrda u Ugarskoj]*, A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Millenniumi Könyvtára, Köt. 2. [Milenijska knjižnica Instituta i muzeja vojne povijesti, Knj.2.], Budapest, 2000., str. 56 - 57.

¹⁸ Ovaj zemljovid ponovno je objavljen: Krompotić, 1997., Nr. 128., str. 202.

¹⁹ Lajos Geceşenyi, *Ungarische Städte im Vorfeld der Türkenabwehr Österreichs. Zur Problematik der ungarischen Städteentwicklung*, u: Elisabeth Springer/Leopold Springer (ur.), *Archiv und Forschung. Das Haus-, Hof- und Staatsarchiv in seiner Bedeutung für die Geschichte Österreichs und Europas, Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit, Bd. 20.*, Wien/München, 1993., str. 57 - 77., vidi još Géza Pálffy, *A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526-1598 [U obrani carske prijestolnice. Povijest Đurske/Győrske glavne kapetanije 1526. - 1598.]*, A győri főkapitányság története a 16. - 17. században, Köt.1. [Povijest Đurske/Győrske glavne kapetanije u 16. i 17. stoljeću, Knj.1.], Győr, 1999.

²⁰ „*IAVERINVM olim Anno MD LXVI a Nicolao Aginelli [sic] Italo accuratissime delineatum ex maiusculo in minorem tabulam traductum, Amicis Agrippinensibus, id requirentibus amice communicat Georgius Houfnaglius MDXCVII.*” Régi magyar várak. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnoka 16 metszetének faksimile kiadása [Drevne ugarske utvrde. Faksimile izdanje 16 gravura Povijesne galerije Mađarskog nacionalnog muzeja], Budapest, 1980., Đur/Győr; vidi još Jenő Pfannl, Régi ábrák és képek Győr váráról [Stari prikazi i slike o tvrđavi u Đuru/Győru], Győri Szemle [Đurska!Győrska smotra] 1, Győr 1930., str. 217 - 242.

²¹ Brichzin, Eine Ungarnkarte, Teil II, str. 16 i slika 14. Valja napomenuti da je Angielini na svojoj karti Ugarske na jednom listu Đur prikazao kao umanjenu varijantu ovog tlocrta.

²² „*Instruction für die Commissari, welche die Gränicz in Hungern von Raab an gegen Sigeth, so weith sich der Kaijserlichen Majestät etc. Dition Enden auff diß Mall erströckhen, bereutten werden.*” ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 143. fol. 52.

- slično povjereniku Erasmodu Mageru²³ - također nazočio. Pače, nakon što su 1565./1566. pod vodstvom poznatoga europskog vojskovođe Lazarusa Freiherra von Schwendija (1522. - 1583.) od erdeljskoga vojvode Ivana Sigismunda (1540. - 1571.),²⁴ osvojeni i ostaci prostora u Gornjoj Ugarskoj, možemo biti sigurni da je mjerenje stanja na tim prostorima postupno provedeno, ali još prije kolovoza 1566. godine. Premda ne možemo konkretnim podacima potkrijepiti da je Angielini bio prisutan kod svih „terenskih ophodnji”, on je, prema svemu sudeći, bio upoznat s većim dijelom građe. Talijanski arhitekt utvrda, dakle, nastavljajući kartografski rad započet u jesen 1563. u hrvatsko-slavonskim krajinama, zemljovide triju ugarskih krajina pripremio je između svibnja 1564. i kolovoza 1566. godine.

Na kraju valja napomenuti da je više puta spominjani zemljovid Ugarske na jednom listu, koji je Angielini sastavio istodobno, dijelom oslanjajući se na krajiške mape, premda sadržajno u manjoj mjeri, ali naslovom i vanjskim ukrasnim elementima²⁵ utjecao čak i na također poznatu mapu Ugarske Jánoša Zsámbokyja (lat. Johannes Sambucus), objavljenu u Beču 1571. godine („VNGARIAE LOCA PRAECIPVA RECENS EMANDATA ...”). Sve to, dakako, može se smatrati posve prirodnim s obzirom na bitnu činjenicu da je „pomoćni urednik” Zsámbokyjeva zemljovida Illyricum, izrađenog 1572., bio sam Angielini.²⁶ Talijanski neimar utvrda, dakle, uz izradu zemljovida o krajiškim utverdama koji se mogu smatrati tajnama, u ovom je slučaju potpomagao djelatnost humanista, historiografa medicine i kartografa europske slave te ostavio zapažen spomen u korist hrvatskoj i mađarskoj kartografiji.

SUMMARY

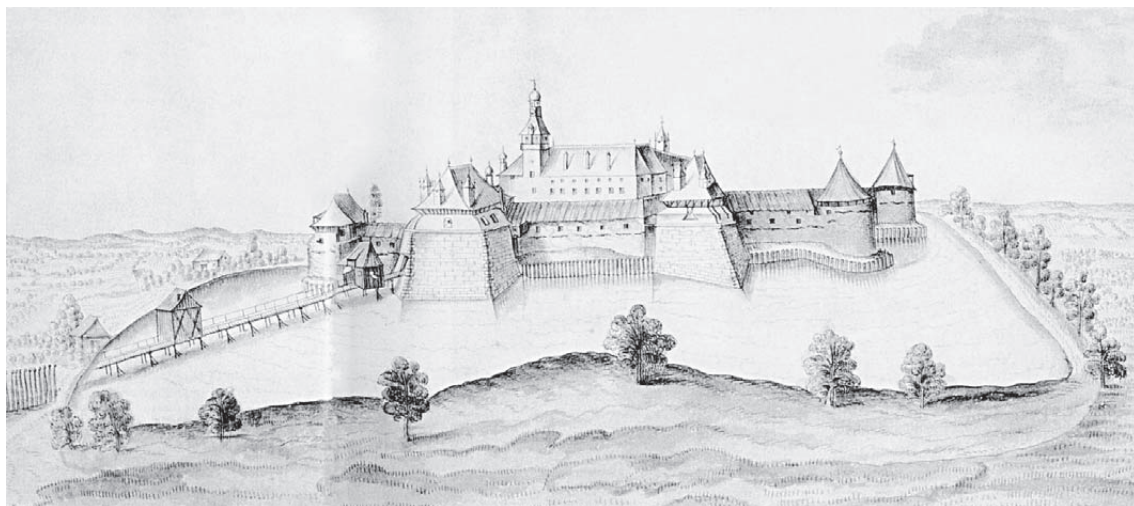
This article deals with the emergence and importance of maps made by the Italian military architect Niccolo Angielini (Nicolaus Angielus) during the second half of the sixteenth century for the military border fortifications in Hungarian and Croatian territories. Generally, this encompasses four maps: 1. Croatia et Sclavonia, 2. Ditio inter Mvram et Dunvbivm, 3. Montanae civitates, and 4. Superior Vngaria. The author analyses the content of these maps and, in particular, the methods and content used to present the border fortifications of the time. This analysis sheds new light on the period of defence against the Ottomans on the border with the Ottoman Empire during the sixteenth century.

²³ Osim Magera, u povjerenstvu koje je ophodilo zadunavske krajine sudjelovali su glavni kapetan Đura Eck Graf zu Salm (1560. - 1574.), glavni kapetan Sigeta (Szigatvára) Nikola Zrinski (1560. - 1566.), kao i Wilhelm von Hofkirchen, Gyulaffy László, Török Ferenc i sl. Isto fol. 29 - 30., fol. 33., fol. 36., fol. 48., fol. 52., fol. 53., fol. 80.

²⁴ Wilhelm Janko, *Lazarus Freiherr von Schwendi oberster Feldhauptmann und Rath Kaiser Maximilian's II.*, Wien, 1871.

²⁵ Ljubazno priopćenje Katalin Plihal (Nacionalna knjižnica, Kartografska zbirka, Budapest) koje se zasniva na komparaciji toponima dvaju zemljovida. Mišljenje koje od toga djelomično odstupa jest: Brichzin, *Eine Ungarnkarte*, Teil I, str. 43. i Szathmáry, 1993.

²⁶ „*Fluuiorum et aliquot locorum situs Hirschuogelij recte mutauit, Angielini autem studio plurima adieci, et interualla correxi.*” Anika Pandžić, *Pet stoljeća zemljopisnih karata Hrvatske. (Katalog izložbe.)*, Zagreb, 1988., Nr. 34., str. 44 - 45, i Mirko Marković (tekst), *Descriptio Croatiae. Hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata*, Zagreb, 1993., str. 75.

Veduta Čakovca iz 1660. godine

Dio zemljovida sjeverozapadne Hrvatske s kraja 16. stoljeća

